

Г. Г. Єфименко

Затонський Володимир Петрович

ЗАТОНСЬКИЙ Володимир Петрович (27. 07(08. 08). 1888, с. Лисець Ушиц. пов. Поділ. губ., нині Дунаєвец. р-ну Хмельн. обл. – 29. 07. 1938) – державний і партійний діяч. Батько [Д. Затонського](#). Академік АН УРСР (1929). Закін. Кам'янець-Поділ. гімназію (1906), фіз.-мат. факультет Університету св. Володимира у Києві (1912). Працював у Київ. політех. інституті (1913–17), водночас від 1914 – зав. хім. лаб. дослід. полів Товариства цукрозаводчиків. 1905 вступив до РСДРП (меншовиків), у березні 1917 перейшов до РСДРП (більшовиків). У травні 1917 увійшов до складу, у листопаді очолив Київ. комітет РСДРП (більшовиків) і став чл. новоутвор. Київ. рев. комітету. Був одним із кер. зброй. повстання в Києві після більшов. перевороту в Петрограді (нині С.-Петербург) у жовтні 1917. Співорганізатор Всеукр. з'їзду рад селян., робітн. і солдат. депутатів 1917, який проходив у Києві 4(17)–6(19) грудня. Після невдачі цього проекту не поїхав до Харкова, як переважна частина делегатів-більшовиків, а залишився в Києві. З газет дізнався про своє призначення секр. нар. освіти в Нар. секретаріаті рад. УНР 17(30) грудня. Брав активну участь у захопленні влади більшовиками в Україні, боровся проти УЦР. Оцінюючи ситуацію, що склалася в Україні наприкінці 1917, констатував: «Поки ще серед українців розколу немає і не передбачається, а тому доводиться вести війну з українським народом, а більшовиків тільки невеличка жменька». Узагальнюючи влас. досвід ведення агітації серед українців, зазначав: «Коли маса чула українську мову, вона помітно втихомирювалася і зацікавлювалася». 8 січня 1918 став одночасно ще й представником рад. УНР у РНК РСФРР. На цих посадах, як і у своїй подальшій діяльності, керувався ленін. настановою для зразкового нерос. комуніста щодо дій в нац. питанні. За В. Леніним, такий комуніст мав домагатися «найбільш повного, в тому числі й організаційного, злиття, а не тільки зближення робітників гнобленої нації з робітниками гноблячої нації». Вільне володіння українською мовою ледь не коштувало

йому життя під час антиукр. терору більшов. військ у Києві взимку 1918 і лише мандат за особистим підписом В. Леніна врятував його. У лютому 1918 очолював сформовану в Петрограді й невизнану країнами Четверного союзу делегацію рад. УНР для переговорів у м. Брест-Литовський (нині м. Брест, Білорусь). Прихильник територ. укр. комуніст. парт. організації, разом із М. Скрипником навесні 1918 протестував проти заяви наркома національностей РСФРР Й. Сталіна про те, що Україні «досить гратися в уряд і республіку». Від 25 березня до 18 квітня 1918 очолював ЦВК рад. УНР. У квітні–липні 1918 – один із кер. більшов. підпілля в Україні, в липні 1918 – комісар ударного загону під час придушення лівоесерів. повстання в Москві. 28 листопада 1918 – 6 березня 1919 – чл. Тимчас. робітн.-селян. уряду України, одночасно (до 19 червня 1919) чл. Рев. військ. ради Червоної армії України, від січня 1919 – нарком освіти УСРР (офіційно – до 20 квітня 1920), однак на керівництво освітою часу не вистачало – 1919–20 був здебільшого на фронтах (чл. Рев. військ. рад різних фронтів). У липні–грудні 1919 – чл. Зафронт. бюро ЦК КП(б)У, від грудня 1919 займався організацією галиц. бригад. З поч. польс.-рад. війни 1920 очолював зх.-укр. напрям у діяльності ЦК КП(б)У: від 23 квітня 1920 – чл. Галиц. організац. комітету КП(б)У, від 3 серпня – чл. ЦК КП Галичини, від 8 серпня до 21 вересня – голова Галиц. рев. комітету. Від 20 грудня 1920 – чл. Рев. військ. ради Київ. військ. округу; від 15 грудня 1921 до 30 жовтня 1922 очолював Всеукр. кооп. спілку, де, як згодом згадував, лише через певний час «почав орієнтуватися в тому, що спочатку здавалося плутаниною». За дорученням комуніст. керівництва був цензором літ-ри, надрук. українською мовою. Наприкінці 1922 введений до складу уповноважених осіб, які від імені УСРР підписали договір про утворення СРСР. 30 жовтня 1922 признач. наркомом освіти. Примітний для характеристики такого рішення запис у протоколі засідання політбюро ЦК КП(б)У: «зміна керівництва наркомосу не має дати приводу для розмов про насильницьку русифікацію». На цій посаді доклав багато зусиль для ліквідації відмінностей між освіт. галузями в УСРР та РСФРР, що виникли 1920–22 під час розбудови незалеж. укр. освіт. системи під керівництвом Г. Гринька. На поч. 1923 виступив проти запропонованих ВУАН засад розвитку української літературної мови, оскільки, у його розумінні, в їхню основу закладено галиц. діалект. У 1-й пол. 1920-х рр. формально був симпатиком теорії «боротьби двох культур», вважаючи укр. культуру селянською. Такий погляд об'єктивно сприяв створенню пільг для рос. культури як «пролетарської». Однак з. підтримував проведення політики українізації, оскільки вважав, що це сприятиме тому, аби дати можливість селянам «швидко зрозуміти ленінізм рідною мовою, щоб ми могли без лишніх труднощів будувати соціалізм». Завадою для розбудови соціалізму в нац. питанні, на його думку, був «червоний російський (руський) патріотизм», у зв'язку з чим він критикував «єдино-неділимські» ідеї, характерні для зміновіхівства та знач. частини рос. комуністів. Від 14 березня 1924 очолював політ. упр. Київ. військ. округу. Єдиним із чл. тогочас. політбюро ЦК КП(б)У в квітні 1924 підтримав ідею створення молдов. автономії на тер. УСРР. 12 грудня признач. секр. ЦК КП(б)У, одночасно від травня 1926 – ред. г. «Комуніст». Від березня 1927 до лютого 1933 – нарком Робітн.-селян. інспекції та голова

Центр. контрол. комісії КП(б)У. В 2-й пол. 1920 – на поч. 1930-х рр. входив до складу й неодноразово очолював комісії ЦК КП(б)У та уряду з питань українізації. Намагався досягнути втілення в життя гасла будівництва «національної за формою та соціалістичної за змістом» укр. культури, підкреслюючи хибність «уявлення ніби побудування Радянської України, розвиток її культури можна провадити успішно лише руками тих, хто болів і боліє за долю саме української культури». Наголошував, що в УСРР «будується соціалізм, а не якесь відродження чогось минулого». 22 лютого 1933 знову признач. наркомом освіти. Це відбулося в розпал голодомору 1933–34 і стало поч. боротьби з «націонал-ухильництвом» М. Скрипника. Призначення застало З. дещо зненацька, за його словами, він навіть не мав переліку постанов, на яких варто обґрунтовувати критику шляхів розв'язання нац. питання поперед. керівництвом Наркомосу. Одним із перших його практич. кроків на новій посаді стало ініціювання ухвали наприкінці 1933 рішення про уніфікацію рос. та укр. освіт. систем і написання спіл. підручників. Під керівництвом З. Наркомос УСРР хоча й залишався офіційно укр., але фактично виконував директиви керівництва СРСР. В укр. школах збільшено кількість годин на вивчення російської мови та літ-ри. З. винищував нац. зміст укр. культури, сприяв необґрунтованій зміні укр. правопису 1933, схвалював репресії проти «ідеологічно невтриманих» працівників освіти. Водночас негативно ставився до проявів великодерж. шовінізму, був прихильником рад., а не рос. централізму. В умовах запровадження рад. керівництвом курсу на русифікацію це стало однією з причин його арешту (3 листопада 1937) та страти. Реабіліт. 1956. За часи своєї діяльності в Україні входив до складу вищих компарт. органів, зокрема політбюро ЦК КП(б)У.

Основні праці

Національна проблема на Україні: Доповідь на пленумі ЦК ЛКСМУ, червень 1926. Х., 1926;
Матеріали до українського національного питання // Більшовик України. 1927. № 6; Итоги ноябрьского пленума ЦК и ЦКК КП(б)У и задачи работников просвещения: Доклад и заключительное слово на Пленуме ВУКа Работпрос (7–11 декабря 1933 г.). Х., 1934;
Национально-культурное строительство и борьба против национализма. Москва, 1934; Про вчителів та школу: Промови. Х., 1935.

Рекомендована література

1. Морозов В. В. П. Затонський. 1964;
2. 1967;
3. Володимир Петрович Затонський: Бібліогр. покажч. 1984;
4. Морозов В. Владимир Петрович Затонский. 1988;
5. Лікарчук І. Л. Міністри освіти України. Т. 1. 2002 (усі – Київ).

Бібліографічний опис:

Затонський Володимир Петрович / Г. Г. Єфименко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-15727>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).